

Doa tuut 't

Monoloog voor stem en tuba

Wiel Kusters

bron

Wiel Kusters, *Doa tuut 't*. Het Kruis van Bourgondië, Maastricht 1998

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/kust004daot01_01/colofon.php

© 2013 dbnl / Wiel Kusters



De theatervoorstelling

De Universiteit Maastricht en Het Kruis van Bourgondië namen het initiatief voor een theatervoorstelling. Deze theaterproductie is onderdeel van een reeks activiteiten die georganiseerd werden ter gelegenheid van Mines et Mineurs, een euroregionaal onderzoeksproject van de Universiteit Maastricht (Faculteit der Cultuurwetenschappen), de Rheinisch-Westfälische Technische Hochschule Aachen en het Limburgs Universitair Centrum Diepenbeek (B.). Wiel Kusters schreef de tekst: *Doa tuut 't*. *Doa tuut 't* wordt uitgegeven door Het Kruis van Bourgondië in de serie theaterteksten die handelen over de Euregio. De theaterproductie werd uitgebracht in seizoen 1997/1998 en ging in première op 28 maart 1998 in zalencentrum Oos Kaar to Overhoven (Sittard).

De productie speelde in verschillende dorpen en steden in Midden- en Zuid-Limburg.

spel	Barbara Michel
tuba	Marcel Boom, Jo van den Hove, Raymond Slijpen
regie	Guido Wevers
vormgeving	Theo Lenders
lichtontwerp	Johan Vonk
fotografie	Carry Gisbertz
grafisch ontwerp	Geert Setola
drukwerk	Drukkerij Huntjens
een productie van	Het Kruis van Bourgondië
techniek	Merijn Smals, Dirk Teunissen
secretariaat/productie	Stephan Hendrix
boekhouding	Ria Dovermann
huishouding	Jo Bethlehem
artistiek leider	Guido Wevers
zakelijk leidster	Karin van Leeuwen

De in de voorstelling gespeelde tekst kan afwijken van de hierna afgedrukte tekst.



1

Mijn vaders horloge zat in een doosje
een ijzeren doosje
met rood vilt bekleed en
met een mica venstertje
zodat je de wijzerplaat kon zien
stofvrij min of meer
stofvrije tijd

een horloge voor onder de grond

later zat zijn adem in zo'n doosje
een luchtdicht doosje nee
een doosje dat een heel klein beetje kierde
dat wat adem doorliet
van buiten naar binnen en
van binnen naar buiten
zijn hart moest aan een ketting trekken
een zware ketting

wat mijn vader niet wist
toen hij zo hard aan zijn ketting moest trekken
was dat hij alleen nog zou vragen
'hoe laat is het?'
vlak voor hij stierf

in de tijd dat mijn vader in het ziekenhuis lag
in Kerkrade
hingen daar affiches van het Wereld Muziek Concours
op de glazen deuren
blaasmuziek
ademmuziek
en op de steenberg van de verdwenen mijn Wilhelmina
werd geschied
op een skibaan van kunststof
Davos en gezonde lucht
gezonde longen

daar leek het een beetje op te lijken

2

Mijn vader had een schuurtje
 ‘d'r sjtal’
 ‘d'r pap is in d'r sjtal’

daar was een hok voor de duiven
 de drie of vier die hij had
 daar werden ook de kolen bewaard
 en daar hakte hij het hout
 voor het aansteken van het fornuis
 de haard in de kamer
 met de mica ruitjes
 of het kleine kachelkje
 waarop de was gekookt werd
 in de vloer van cement was een kuil
 de plaats waar het hout gehakt werd
 er kwam heel weinig licht naar binnen:
 door de klep, d'r sjlaag, van het duivenhok
 en door een klein venstertje in het dak
 het was een zwarte plek

langs een van de wanden waren rekken getimmerd
 van grof, ongeverfd hout
 of rekken, het waren eerder vrij diepe opbergvakken -
 zoiets -
 er lag van alles in,
 ik heb er geen scherp beeld meer van
 maar in mijn herinnering is het zo
 dat die vakken op gangetjes leken
 het was er donker
 je kon niet goed zien wat er allemaal in die vakken lag
 hoe diep die vakken waren
 maar je had het gevoel dat je erin kon kruipen
 eigenlijk had het hele schuurtje iets van een ondergrondse plek
 hoe langer ik erover nadenk
 des to duidelijker wordt dat schuurtje
 ik ben eens ondergronds geweest
 in de Sophia-Jakoba in Hückelhoven

mijn vader was toen al lang dood
al wel veertien jaar
maar van dat schuurtje moet ik zeggen
van die mijn moet ik zeggen
dat ik daar soms rondliep
of rondkroop
met het gevoel
in ons schuurtje te zijn
soms maar hoor
en maar heel even
want het was natuurlijk wel wat anders
maar toch

gek maar mijn vader zat graag in zijn schuurtje
hout hakken of wat onduidelijk gepruts
en natuurlijk ook de duiven
mijn vader was heel
teder
met zijn duiven
hij nam ze graag op zijn hand
zo met die pootjes tussen zijn vingers door
en dan praatte hij een beetje sussend
tegen zo'n duif
'dūfje, dūfje, kòm mar wah dūfje'
maar het duifje hoefde niet te komen
het was er al lang

de duiven hadden meen ik ook een ring
maar ze vlogen niet in wedstrijden mee
ze vlogen uit en zaten een tijdje
op het dak, op het hoge dak ook van de school
tegenover ons huis
en dan zat mijn vader naar ze te kijken
op de stronk van de omgezaagde pruimeboom
en tegen ze te praten
vanop afstand
en als ze weer opvlogen
probeerde hij ze te volgen
(met de ogen hè)
na een tijdje kwamen ze terug

òp d'r sjlaag

‘kòm mar düfje’

zag mijn vader zichzelf in zo'n duif?
 zichzelf als een ander?
 iemand van boven de grond?
 hoe je de mijn ook wendt of keert
 de open hemel zie je er niet
 en als het er waait is het van de luchtverversing
 en als het er regent is dat binnenlekkend water
 opwieken is er niet bij
 wel kruipen en zweten
 en stof slikken
 je de longen uit het lijf werken
 als zo'n duif dan later opvliegt
 vanoes dea sjtal
 oes d'r düüster
 vliegt je hart dan niet mee?

het is moeilijk naar je vader te kijken
 als die er niet meer is
 als die hoog op het dak zit
 maar *welk* dak?
 en hoe moet je tegen hem praten?

hij was graag in zijn schuurtje
 maar ook *niet*
 het was wel een heel eigen wereld
 mijn moeder heeft er nooit een stap gezet
 je kon er zelfs niet met de bezem doorheen
 dat had geen zin
 dat had geen zin

het was voor haar een wereld zonder tekens

mijn moeder vocht met het stof
 met het mijnstof
 het waaide op van de steenberg
 het daalde op het wasgoed in de tuin

en op de kozijnen
 ja en de mijnkieren moest ze wassen
 d'r pungel

en als er kolen werden gebracht
 voor de kachel
 lag het stof meteen in de gang
 dan was de cocosloper opgerold en weggepakt
 en lag het stof op de stenen
 heel even
 tot er werd geschrobd
 dan waren de tekens weg
 en had het huis weer zin

dan had het huis weer zin

als ik met mijn moeder wil praten lukt dat bijna
 zij is mijn vader vergeten
 of ben ik *hem* soms
 voor haar?

...

wil ik met mijn vader praten
 dan moet ik naar de poort
 bij de poort van de mijn
 stonden altijd mannen te praten
 ook op zondag
 als het werk stillag

beneden was er niet veel te praten
 maar boven waar de duiven vlogen
 waren ook de woorden
 ademwoorden
 die zin gaven aan het werk
 kameraadschapswoorden
 zoiets moet het ook zijn geweest
 niks sentimenteels aan
 helemaal niks

nou was mijn vader niet zo'n prater

maar als ik wil gaan praten
gaan praten zodat hij meedoet
dan moet ik naar de poort

misschien praat ik alleen maar over mijzelf
en tegen mijzelf
dat van dat schuurtje
die duiven
dat stof in de gang

ik *zoek* de tekens
en ik wil ze *weg*

ik sta graag een beetje
bij de poort

3

Mijn moeder weet niet meer zo goed
hoe het met de wereld en de woorden zit

daarom moet ik dit verhaal vertellen
een verhaal dat zij zelf niet meer kent
het gaat over haar
het zijn tekens van haar

ik moet mij mijn moeder herinneren
zoals zij zichzelf herinnerde
ik moet met mij staan praten
bij de poort van de garage

mijn moeder was een jonge vrouw
tweëntwintig

van de ammoniaklucht die uit het waswater steeg
kreeg zij tranen in de ogen

zij stond over de teil gebogen
en waste de met vet en olie besmeurde overalls
uit de garage

met een borsteltje schuurde ze de blauwe stof
de zwarte plekken daarin
ze kneep en wrong

af en toe stopte ze even
keek weg van de teil
en wreef met de rug van een natte hand
langs haar neus

het hielp tegen de jeuk
en het gesnotter
maar niet tegen de reuk
van ammoniak

een binnenplaatsje in de zon

1939

over twee maanden gaat ze trouwen
 tot het zover is, werkt ze nog op een paar adressen
 drie ochtenden bij de vrouw van de garagehouder
 twee middagen bij een ingenieur van de Staatsmijnen
 in Heerlen
 naar Heerlen ging ze met de tram
 de ingenieur was een wat enge man
 die 'dingen' zei

'zo Fina-meisje, de appeltjes zijn weer frisch und fröhlich'
 'rode wangen staan je goed'

bij de garagefamilie was het anders

ze haalde de overalls uit de teil
 goot het vuile water in het putje
 haalde schoon water uit de keuken
 nu hoefde er geen ammoniak meer bij
 de overalls moesten worden opgespoeld
 een keer, twee keer

toen ze in de keuken kwam, hoorde ze
 dat in de woonkamer de radio aanstond

ze verstond niet wat er gezegd werd
 maar het klonk rauw en angstaanjagend

geschreeuw, applaus, geschreeuw

als ze zich niet vergiste, was behalve die stem
 ook meneer in de kamer

toen ze bijna klaar was met haar werk
 en de overalls aan de waslijn wilde hangen
 kwam mevrouw naar buiten

'Fina-meëdsje, de Pruse kòmme en vrèse òs òp'

de overall die ze vasthield

voelde heel zwaar aan
alsof er nog liters water in zaten
hij viel op de grond
zij raapte hem op
hij was groter dan zij

‘de Pruse kòmme en vrèse òs òp’
zei mevrouw nog een keer
heel langzaam
alsof ze nadacht
toen ging ze weer naar binnen

de Duitsers hadden Polen overvallen
achter een huis in Spekholzerheide hing een meisje
blauwe overalls aan de lijn

meneer liep over het plaatsje
naar de garage
en kroop onder een kapotte auto

zou je als het oorlog werd
nog wel kunnen trouwen?

ze liep de keuken door
de gang in
en klopte op de deur van de kamer

‘dag vrauw Werry’ riep ze
‘bis mörje da, wa’

er kwam geen antwoord

aan de kapstok hing haar jas
ze trok hem aan maar knoopte hem niet dicht
wat ze anders altijd deed
altijd keurig alle knopen dicht
heel precies

toen stond ze op straat

eventjes nog dacht zij achter de voordeur iets te horen
alsof er iemand riep
maar het zat in haar hoofd
'd'r Pruus kunt en vrit òs òp'

zonder nog op of om te kijken liep ze naar huis

ze merkte niet dat ze onder haar jas
een dunne zwart-wit geruite sjaal meenam
die aan de kapstok had gehangen

de sjaal kroop langs haar rug naar beneden
door de bewegingen die ze maakte
en sleepte nu achter haar aan
over de grond
als een wimpel

een teken misschien
van wie? voor wie?
een teken waarvoor?

4

‘t Tuut op de koel’
 ‘dao tuut ‘t op de koel’

dat heb ik mijn moeder dikwijls horen zeggen
 als ik in de tuin aan het spelen was
 en zelf meestal niks hoorde
 want alle geluiden hoorden erbij
 hoorden bij de wereld waarin ik speelde
 even natuurlijk als de wind
 was de koeltuut
 of het kwetteren van vogels
 het loeien van koeien
 in de wei achter de tuin

als de mijnsirene ging
 kon het zijn dat vader nu bijna thuis kwam van de daagsjiech
 of dat hij voor de middegsjiech naar beneden ging
 de koeltuut wees op een tijd die voor iedereen gold
 net als de klokken van de kerk
 behalve als voor één iemand werd geluid
 zomaar midden op de dag

‘dao loet ‘t vuur inne doeë’
 ‘dao loet ‘t tsoem doeëd’

was er iemand gestorven
 dan hoorde je één klok
 met een ongewoon ritme

was er in de mijn een dode gevallen
 dan werd hij met die anders zo snel vallende lift
 langzaam naar boven gebracht

zéér langzaam op was het sein
 de ophaalmachinist hoorde een ander getinkel
 het sein tinkelde anders dan anders
 het tinkelde voor iemands laatste vaart
 omhoog uit de aarde

5

Verdomme wat een gezeur
dit is toch geen schrijven!
't is toch ook geen praten!
't is verdomme bijna...
't is verdomme bijna stikken
't is verdomme een gedoe
alsof je tussen twee bladzijden zit
en geplet wordt
omdat iemand uitgelezen is
en het boek dichtslaat
met een klap
je zou misschien nog hopen dat er stof opvliegt
van die klap
maar zelfs dat niet
helemaal geen stof
iemand heeft te lang gelezen
en iedere bladzij na het omslaan
zachtjes schoongeblazen
en toen het uit was is hij nog wat gaan bladeren
vóór hij het dichtsliep
precies waar ik zat

bij het woordje
Pap



6

op zijn negenenzestigste droomde mijn vader
dat hij in zijn tuin stond

achter die tuin lag een tuin
die daar nooit had gelegen

iemand zei: 'zie je die man?
dat is mijn vader'

in de nooit geziene tuin stond een grote
zware man met een snor

'dat is *mijn* vader', zei mijn vader geschrokken

even was het 1921
mijn vader was elf
zijn vader net gestorven

de jonge Arnold
die eigenlijk Jan heette
raakte in dat jaar van huis

aan de moederlijke macht onttrokken
kwam hij in een gesticht terecht
een tehuis in Roermond

met broeders

mijn vader had trompet willen spelen
hij verlangde naar trompetles
hij wilde in het harmonietje
van het gesticht
zodat hij bijvoorbeeld in de kerstnacht
met het harmonietje van zaal mocht trekken
en Stille Nacht kon spelen
voor al die jongens
in hun gestichte bedden

‘broeder Jochem, mag ik trompetles
alstublieft?’

‘kom jij nog maar 'ns terug!’

zei Broeder jochem

en *Kllangg!* sloeg hij de jongen
die naar trompetles verlangde
met zijn sleutelbos tegen het hoofd

7

(Leest)

‘De dichter is een mijnwerker: met een woord
op zijn voorhoofd.’

Nikolaj Kuntsjev
mooi hoor

zo'n dichter weet het toch maar mooi te zeggen
over zichzelf
met zo'n woord op z'n kop
met zo'n woord als een lamp

(Leest)

‘Vandaag, mijnwerker, heb 'k aan jou gedacht,
want mijn deel is zo duister als jouw deel en
woorden zijn eender wapens als houwelen,
en alle kamers eenzaam als jouw schacht.

Hoe moeizaam drijven onze handen hier
houweel door steen en woorden op papier’

Han G. Hoekstra
mooi hoor

ja dat is allemaal heel mooi
maar je moet toch ook wel een beetje gek zijn
om te denken
dat met een pen op papier zitten pielen
net zoiets is als je adem horen piepen

mijn opa zit in een rieten stoel
met hoge armleuningen
bij het open raam
dag en nacht

soms hijst hij zich op aan het tafeltje
dat voor hem staat
dan staat hij daar

voorover
met zijn handen houdt hij de zijkanten vast
van het tafeltje
en dan hoest hij
hoest hij
hard en lang
vanuit de diepte

als hij weer gaat zitten
is dat bijna een vallen

oma houdt hem vast

soms is de kamer ijzig
dan is het winter
misschien kan hij zijn adem in de kou een beetje zien

's nachts rust hij zo goed en zo kwaad als dat kan
met zijn hoofd op dat tafeltje
waarop dan een beddekussen ligt

opa en oma woonden boven
wij beneden

tegenover het raam
dat ook 's nachts openstond
stond op enkele meters
een hoge muur

‘dui miech die moer um, iech krie jing lóf’

boven onze hoofden klonk het hoesten
soms hoorde ik het getik van een stok
het kloppen om hulp
als hij even alleen was
en voelde dat hij dringend moest gaan staan

de stok waarmee hij klopte had een zilveren kruk
hij was een spaarzame man
en in zijn goede jaren

een hard werkende man

‘inne sjtaatse man’, zei mijn moeder

hij was afkomstig van Kohlscheid
 in 1914 had hij gedaan of hij doof was
 hij werd dus geen soldaat
 van een van zijn zwagers wist mijn moeder
 dat die in de Eerste Wereldoorlog gek geworden was
 en daaraan gestorven
 een andere zwager werkte in een teerfabriek
 en was voor zijn dood
 langzaam donkerbruin geworden

mijn opa was van boerenafkomst
 als jonge man kwam hij 's zondags te paard de grens over
 naar Simpelveld
 om te vrijen met het meisje
 dat mijn oma werd

ik heb nog een foto van hem
 daar sta ik ook op
 ik ben drie of vier
 en sta links van hem
 met een nichtje aan de hand
 terwijl ik met die hand
 tegelijk even door mijn ogen wrijf

de rechterhand van mijn grootvader rust op een stok
 vermoedelijk die met de zilveren kruk
 de linkerhand heeft hij in een zak van zijn colbertje gestoken
 hij draagt een streepjesbroek
 maar een jasje in een effen tint
 er hangt iets als een pochette uit
 anders dan zijn schoonzoons
 waarvan er ook een paar op de foto staan
 draagt hij geen stropdas

maar de kraag is gesloten

hij is groot en fors

zoals iedereen op alle foto's
ademt hij heel
heel langzaam

zijn stok was een stok voor het leven
na elke wandeling
op zondagmiddagen in de jaren twintig
werd de zilveren kruk van die stok
door hemzelf of de liefste van zijn kleine dochters
glanzend opgepoetst
hij was niet rijk
maar stelde prijs op zijn eer

‘inne sjtaatse man’

hij werkte in het stof
maar liep rechtop

daarvan was die stok
een teken

toen mijn opa stief, werd mijn vader tweeënveertig
zelf hoestte hij nog weinig toen

waar mijn vader later een sterfbed had
in het ziekenhuis
had mijn opa een tafeltje
thuis

die tafel was een oppervlak
daaronder stonden zijn benen

als hij op zijn tafel zou kloppen
vlak voor hij stikte
zou hij zich horen

maar er lag een kussen op

8

Ik zat in de buik van mijn moeder
eigenlijk was ik die buik
een soort toneelspelersbuik

zo'n dik ding
een dik kussen
onder de jurk

ik hing daar een beetje te kloppen
met mijn hart

ik klopte naar mijzelf
als ik klopte
klopte ik terug

ik hing daar een beetje te kloppen
vanachter dat kussen
van binnen in dat kussen
maar dat kussen was ik zelf

9

Het is raar hoor
als je ineens in een buik zit
terwijl je niet weet hoe je daar komt

dat je in een buik niet ademt
sta daar maar eens bij stil

navelstreng
horlogeketting

wat weet je van je vader
wat weet je van je moeder?

misschien was het kermis
gingen ze naar de kermis

hun eerste afspraak
samen in een scheepje

dat scheepje was eigenlijk een schommel

het hing op de kermis met nog vijf andere scheepjes
in een tent

zo'n schommel geeft een vreemd gevoel
in je buik
en in je liezen

mijn vader staat rechtop
hij houdt zich met twee handen vast
aan de stangen
waaraan het scheepje hangt

zo houdt hij de schommel in beweging

mijn moeder staat tegenover hem
'niet to hoog!' roept ze verschrikt

ze heeft er een kleurtje van gekregen

het is niet zo dat mijn vader hoog wil
dat hij per se hoog wil
het gaat vanzelf
als je eenmaal begint
to schommelen

mijn moeder denkt:
zal ik maar gaan zitten
tot het over is?

ze voelt het houten bankje tegen haar kuiten

‘ga maar zitten’, zegt mijn vader
en dat doet ze

hij schommelt intussen voor twee
of voor drie

want na een tijdje
hoor ik erbij

een klokje
van vlees

10

Er valt zo weinig to zeggen
er zijn wat tekens
en er zijn wat beelden

en er is wat adem

je laat de lucht een tijdje bewegen
en die lucht beweegt jou dan ook
een tijdje - je weet niet hoe lang

mijn vaders horloge zat in een doosje

...

ik zat in de buik van mijn moeder

...

luchtdichte tijd

...

dao tuut 't op de koel

*(adem en stem van de spreker worden opgevolgd door adem en muziek van tubaspeler;
eerst horen we hem wat oefenen, daarna houdt de muziek ten minste zes minuten
aan)*

Aantekening

Fragment 7 is gebaseerd op ‘Er lag een kussen op’, in: Wiel Kusters, *Een bezoek aan de leermijn*, Amsterdam (Querido) 1984.